

Рибін С. В.

ВАСИЛЬ ЯКОВИЧ ЛОЗОВИЙ – УКРАЇНСЬКИЙ «ІТАЛІЄЦЬ»

В статті розглядається життєвий і творчий шлях відомого українського художника Василя Яковича Лозового, Заслуженого діяча мистецтв України, професора, який з 1972 по 1985 роки керував кафедрою рисунка Харківського художньо-промислового інституту.

В статье рассматривается жизненный и творческий путь известного украинского художника Василия Яковлевича Лозового, Заслуженного деятеля искусств Украины, профессора, который с 1972 по 1985 годы руководил кафедрой рисунка Харьковского художественно-промышленного института.

Life and creative activity of the well-known Ukrainian artist Vasiliy Yakovlevych Lozovyi, the Honoured artist of Ukraine, professor, who was the Head of the picture department of the Kharkiv Industrial Arts Institute from 1972 to 1985 are examined in the article.

Постановка проблеми. Для історичної пам'яті вищого навчального закладу, і, навіть окремо взятого його структурного підрозділу, важливо зберігати будь-які відомості про людей, які зробили великий внесок в його функціонування й розвиток. Час спливає дуже швидко, приходять нові покоління викладачів і студентів, а архівні дані, що зберігаються в академії, не можуть повною мірою відобразити подробиці життя і творчої діяльності кожної значної для школи фігури. Виникає необхідність збереження в пам'яті людей, пов'язаних з художньою педагогікою, образів їх попередників. Василь Якович Лозовий – учасник Великої Вітчизняної війни, випускник Харківського державного художнього інституту (1958 рік), все свідоме життя відпрацював на кафедрі рисунка, пройшовши шлях від асистента до професора, Заслуженого діяча мистецтв України, завідувача кафедри – залишив незгладимий слід в історії академії і кафедри. З метою увічнення його пам'яті і написана дана стаття.

Аналіз останніх публікацій, а їх, присвячених життю і діяльності Василя Яковича Лозового, фактично зовсім трохи, що вимушує автора спиратися на власні спогади й документальні матеріали, надані дочкою художника. Розрізнені відомості про чудового художника і педагога розсіяні в спеціальній літературі і періодичних виданнях радянського періоду, каталогах виставок, у тому числі міжнародних, в яких він брав участь. Автор вважає своїм обов'язком опублікувати свої власні спогади і враження, щоб зберегти в пам'яті молодого покоління образ людини, яка цього гідна.

Зв'язок з актуальними науковими і практичними завданнями полягає у виконанні комплексного плану науково-дослідної роботи Харківської державної академії дизайну і мистецтв і сприяє вдосконаленню навчального процесу майбутніх художників і дизайнерів.

Формулювання цілей статті. Нагадати культурній і науковій громадськості про творчу і педагогічну діяльність яскравого представника харківської художньої школи, проаналізувати зв'язок майстра національного живописного мистецтва з італійським мистецтвом, сформулювати деякі висновки, щодо життя і діяльності В.Я.Лозового.

Виклад основного матеріалу. Згадуючи перші роки своєї роботи на кафедрі рисунка Харківського художньо-промислового інституту, (а було це рівно тридцять років тому), незмінно спливає в пам'яті образ завідувача кафедрою, прекрасного художника і педагога, чудової людини – Василя Яковича Лозового.

Часто, на засіданнях кафедри, він звертався до педагогів старшого покоління з пропозицією: «А давайте, замість щорічної науково-методичної або творчої роботи, заплануємо Вам написання Ваших особистих спогадів про минуле життя, творчу роботу, про зустрічі з людьми, які так чи інакше були пов'язані з харківською художньою школою, кафедрою рисунка, методикою викладання...».

А треба сказати, що в кінці 70-х років (на жаль, вже минулого сторіччя), на кафедрі рисунка працювали такі прекрасні педагоги-художники, що, перераховуючи їх імена, я відчуваю якийсь трепет і подяку долі за можливість знати їх особисто.

Перерахую за старшинством: Сергій Максимович Солодовник, Євген Павлович Єгоров, Валентин Васильович Сізіков, Олександр Васильович Вяткин, Василь Якович Лозовий, Адольф Маркович Константинопольській, Олександр Васильович Мартинець, Юрій Васильович Морозов, В'ячеслав Петрович Шаламов, Сергій Олексійович Павлов, Анатолій Андрійович Щербак, Володимир Олександрович Хованов, Віктор Павлович Гарбарь...

Саме до них звертався Василь Якович, але, на жаль, чи то від того, що художники не письменники, чи то через щеплену радянською дійсністю помилкову скромність, чи то через небажання вип'ячувати себе і не відриватися від творчої роботи – не знаю, але факт залишається фактом – ніхто не відгукнувся на його заклики.

Та й сам Василь Якович, залишивши значну творчу спадщину й добру пам'ять про себе у численних шанувальників і учнів, так і не зібрався написати, а, тим більше, опублікувати свої спогади, поділитися на папері своїм багатим життєвим досвідом.

Зараз, коли пройшли роки і багато що стерлося в пам'яті, я завжди думаю: який був правий наш завідувач кафедрою. Доводиться шкодувати, що Василь Якович не настояв тоді на своєму – і ми зараз, а потім і наші нащадки, мали б унікальний матеріал про історію українського мистецтва, харківської художньої школи і її засновників; скуштували б неповторний аромат достовірності від безпосередніх учасників і свідків подій, що пішли.

На щастя, донька Василя Яковича – Наталія Василівна – узяла на себе благородну місію збереження пам'яті батька, і автор цих рядків з вдячністю користується матеріалами, які вона йому надала, щоб своєю публікацією знов нагадати про події і людей, які цього варті.

Відразу хочу попередити: спогади про Василя Яковича Лозового неможливі без зв'язку з тим культурно-історичним оточенням, в якому він жив, працював і творив, а також і зовні людей, що працювали поруч з ним. Тому спогади будуть насичені подіями, іменами і прізвищами людей, правда засновані, в основному, на особистих спогадах і враженнях автора.

II

Вперше я зустрівся з Василем Яковичем Лозовим у 1972 році, коли складав вступні іспити в Харківський художньо-промисловий інститут, а він тоді був відповідальним секретарем приймальної комісії, тобто, фактично приймав мене в інститут. Він відразу справив на мене враження серйозного, уважного співбесідника, небайдужого до життєвих проблем молодих абітурієнтів.

А проблеми у нас, випускників Кримського художнього училища імені Н.С.Самокіша, були непрості. По тодішніх законах, щоб поступити у вищий навчальний заклад, випускники повинні були мати рекомендацію для вступу до ВНЗ і звільнення з місця роботи, куди вони були направлені. Рекомендації у нас всіх (трьох) були – їх дав голова Державної екзаменаційної комісії Є.П.Єгоров, що був тоді проректором і завідувачем кафедрою рисунка, а за відкріпленнями треба було їхати до місця розподілу.

Як з'ясувалося пізніше, достатньо був одній рекомендації, але, як нам здавалося, нас у будь-який момент могли зняти з іспитів, поки ми не представимо «відкріплення» з місця роботи. Так от, Василь Якович, як відповідальний секретар, дозволив нам в перервах між усними і письмовими іспитами з'їздити до місця розподілу, а це була Івано-Франківська область і Сімферополь, всіляко підтримував нас і, все-таки, дав нам можливість відмінно скласти вступні іспити і стати студентами.

Того ж, 1972 року, Євген Павлович Єгоров став ректором Харківського художньо-промислового інституту, а Василь Якович Лозової став завідувачем кафедрою рисунка.

За час навчання в інституті він у нас в групі не викладав – у нас вели академічний рисунок чудові художники-педагоги, згодом Народний художник України Адольф Маркович Константинопольській і професор Олександр Васильович Мартинець – а Василь Якович вів рисунок в паралельній групі. Але, по відгуках наших товаришів і по відвідинах його нашої групи, як завідувача кафедрою, в спілкуваннях з ним, ми не з чуток знали, яким прекрасним і душевним педагогом був Василь Якович.

Він прийшов в Харківське художнє училище після війни у формі, з паличкою після поранення, трохи спізнився до початку занять, але був прийнятий, успішно закінчив його, а вже з 1952 року став студентом Харківського державного художнього інституту. Василь Якович завжди мріяв потрапити на живописне відділення, але став студентом театральної-художньої майстерні під керівництвом Лауреата Державної премії СРСР, професора Бориса Васильовича Косарева. Василь Якович завжди з вдячністю згадував роки навчання у цього найцікавішого художника і педагога.

Пізніше він розказував нам, якими енциклопедичними знаннями володів Косарев, як був вимогливий, але, завдяки його вимогливості, студенти ґрунтовно ознайомилися з світовою класикою не тільки образотворчого мистецтва, але і з світовою і вітчизняною літературою, театральним мистецтвом і кінематографією: адже Косарев свого часу був асистентом великого Олександра Довженка.

Василь Якович завжди підкреслював, що всім, чого він досяг в своїй творчості, він зобов'язаний Борису Васильовичу. З великою повагою і шануванням він ставився також і до Михайла Олександровича Шапошнікова – багаторічного (з 1948 по 1972 роки) ректора Харківського художнього інституту – фронтовика, найдосвідченішого керівника, який запросив молодого випускника до інституту на викладацьку роботу, всіляко підтримуючи і виділяючи серед інших.

Щодня, приходячи на заняття в Старий корпус інституту, ми, студенти, не одного разу пробігали мимо виставлених на другому поверсі дивовижних темперних робіт театральної майстерні під керівництвом професора Б.В.Косарева, якої, за часів нашого навчання, вже не було. Нам було дуже приємно, що найяскравіші і виразніші постановки були виконані ще в студентських роках Василем Яковичем Лозовим. Краще навчання і переконання – це наочний приклад, і Василь Якович цілком відповідав цьому.

На обласних художніх виставках, які регулярно експонувалися в залах Харківського художнього музею і які ми, студенти, завжди із задоволенням відвідували, часто виставлялися і роботи Василя Яковича.

Згадую, як в 1975 році мене уразила і захопила його картина «Солдати (Вони билися за Батьківщину)», що була присвячена 30-річчю Великої Перемоги. Вона була виконана в прекрасній живописній манері і вирішена в цікавій композиційній побудові – витягнута по горизонталі, з яскраво вираженим напрямом руху. Мені було особливо приємно, що мою захоплену думку про цю роботу В.Я.Лозового розділяли і мої товариші, і багато інших відвідувачі тієї виставки.

Пам'ятаю також, наповнену непідробленим теплим відчуттям картину, на якій була зображена молода мати, що годує грудьми дитину, на тлі весняного квітучого саду. З одного боку, було видно, що це серйозна, розрахована на декілька сеансів робота, але при цьому вона відображала ліризм сприйняття автора і привертала свіжістю живописного рішення.

Зрозуміло, що дистанція між студентами і завідувачем кафедри рисунка існувала, але Василь Якович з непідробленою щирістю спілкувався із студентами, ділився своїм життєвим досвідом, творчими планами. В усякому разі, зараз, коли я зустрічаюся зі своїми однокурсниками, вже досвідченими, зрілими художниками і дизайнерами, ми завжди з неприхованою симпатією озиваємось про Василя Яковича Лозового.

III

1979 року, після служби в армії, я, за рекомендацією ректора Євгена Павловича Єгорова прийшов працювати на кафедру рисунка. Треба сказати, що в той рік відбулося різке оновлення і омолодження кафедри. Ряд досвідчених педагогів середнього покоління з різних причин пішли з кафедри на творчу роботу, і ректор, і Василь Якович, як завідувач кафедри, ухвалили досить ризиковане рішення – запросити на викладацьку роботу молодих випускників, що тільки-но отримали дипломи з дизайнерських спеціальностей.

Примітно, і про це потім не раз говорив Василь Якович, що тоді можна було запросити на кафедру вже досвідчених, що зарекомендували себе професійних художників старшого покоління, але він довірився молодим випускникам, яких добре знав.

До складу кафедри влилася ціла група вчорашніх студентів, серед них: Віктор Сидоренко – нині Віце-президент Академії мистецтв України, Народний художник України, директор Інституту проблем сучасного мистецтва в Києві, академік, професор; Василь Ганоцький – зараз завідувач кафедри живопису Харківської державної академії дизайну і мистецтв, Народний художник України, професор; Олександр Брагін, Михайло Сватула – нині доценти кафедри рисунка; Анатолій Кушніренко, Микола Гнатченко, Валерій Щербуха і автор цих рядків.

Хочу відразу відзначити, що старші наші колеги і, у тому числі завідувач кафедри Василь Якович Лозовий, прийняли нове поповнення дуже доброзичливо, і я б сказав, по-батьківськи. Ми тоді пройшли дуже добру школу педагогічної майстерності: Василь Якович так планував учбові навантаження, щоб поряд з досвідченими педагогами в парі працювали молоді асистенти; регулярно на засіданнях кафедри розглядалися питання приватної методики, а на семестрових переглядах йшов серйозний аналіз академічних постановок.

Взагалі, коли Василь Якович був завідувачем кафедри, відбулося дуже багато значних для кафедри подій, нововведень й досягнень. Достатньо пригадати, що при ньому вперше був виданий навчальний посібник професора С.М.Солодовника, були розроблені нові навчальні програми з академічного рисунка для дизайнерських спеціальностей, були організовані вечірні підготовчі курси для робочої і шкільної молоді, величезну увагу надавалося поповненню методичної фонду кафедри, розширявся банк наочних посібників і багато що інше.

Василь Якович запросив і ввів у штат кафедри рисунка досвідченого анатома, кандидата медичних наук Л.М.Кисельову, яка безпосередньо на заняттях з рисунка давала консультації з пластичній анатомії, ввела академічне ліплення для скульпторів, знімала навчальні фільми з анатомії – викладання пластичної анатомії було поставлено на дуже високий рівень.

Згадую незабутню поїздку до Москви в кінці 1980 року. Зараз це сприймається як щось дивне, але так було: в кінці календарного року з'ясувалося, що кафедра не виконала «план з відряджень», і Василь Якович запропонував нам, молодим педагогам – Василю Ганоцькому і мені – з'їздити разом з ним до Москви на виставку іспанських художників, яка називалася «Від Гойї до Пікассо». В цій поїздки я черговий раз переконався в прекрасних людських якостях нашого старшого колеги і керівника.

У ті роки в Москві дуже важко був поселитися в готель, і коли ми спробували влаштуватися в одну, іншу, третю – ніде не було місць. Хоча в кожній з них Василю Яковичу, як учаснику Великої вітчизняної війни, пропонували місце, він відмовлявся: «Я приїхав з хлопцями і буду з ними разом!» Врешті-решт, ми влаштувалися в гуртожитку Московського вищого художньо-промислового училища (тоді – «колишнє» Строганівське).

Виставка проходила в Пушкінському музеї, а охочих потрапити на неї, було не визнати – величезна черга оточувала будівлю музею і нам, обмеженим в часі, неможливо було потрапити на неї. Василь Якович, знову ж таки, як ветеран, міг вільно пройти і без черги, але з ним були ми.

І тут Василь Якович проявив солдатську кмітливість: він подзвонив в екскурсійний відділ музею і сказав буквально так: «З Харкова приїхала група художників, яким обов'язково сьогодні треба потрапити на виставку. Серед них – завідувач кафедрою рисунка Харківського інституту, є члени Спілки художників, є учасник Великої вітчизняної війни, є Кавалер ордена Слави, молоді викладачі...». Яка ж була радість жінки з екскурсійного відділу, коли вона побачила, що нас всього троє – з телефонної розмови вона подумала, що делегація величезна – і із задоволенням провела нас на виставку.

Експозиція виявилася дивною – там були виставлені полотна Гойї, Веласкеза, Сурбарана, Пікассо, Далі і багатьох інших іспанських художників – що ні робота, то шедевр. Там я переконався, що Василь Якович чудово знав і розбирався в західноєвропейському живопису: він кликав нас до себе і звертав увагу на такі деталі і технічні тонкощі, про які ми і не підозрювали, коментував подробиці створення багатьох представлених творів.

А наступного дня ми відвідали Третяковську галерею, де Василь Якович знов виявився на висоті: знання і розуміння вітчизняного образотворчого мистецтва просто вражали мене і В. Ганоцького. Знаєте, є такі вдячні і активні глядачі – вони не просто пробігають по залах музею, а проводять величезну розумову і емоційну роботу – треба було бачити, як Василь Якович гострозоре оглядав, емоційно сприймав і щиро насолоджувався побаченими класичними творами. Він довго стояв біля полотен своїх улюблених художників: Врубеля, Коровина, «мирискусників», звертав нашу увагу на колірну палітру, манеру письма – по всьому було видно, що Василь Якович досконало знає історію російського мистецтва.

Після «Третяковки» ми поїхали в Манеж на велику Всесоюзну виставку, де ознайомилися з роботами сучасних радянських художників. Безумовно, ця поїздка назавжди врзалася в мою пам'ять не тільки тому, що ми торкнулися до високого мистецтва, але і тому, що я мав прекрасну нагоду побачити поблизу високі професійні і людські якості нашого шефа.

На закінчення поїздки Василь Якович повів нас в «Елісеївській» гастроном, де ми накупили дефіцитні продукти і новорічні гостинці рідним і близьким: він завжди піклувався про те, щоб зробити приємне своїй дружині – Олені Іванівні і улюбленій дочці Наташі, чому, до речі, тобто уважному відношенню до рідних і близьких, нас молодих, привчав.

Працюючи багато років поряд з Василем Яковичем, я все більше узнавав його, і з кожним роком відкривав в ньому всі нові риси, які збагачували й узагальнювали його неповторний образ. По-перше, він був справжній, без «показухи», патріот своєї Батьківщини, по-друге, він, людина, що пройшла сувору школу війни, була істинним гуманістом і відвертим життєлюбом. По-третє, і це, напевно, найголовніше – він був справжнім художником, беззавітно відданим своєму мистецтву.

Василь Якович не любив гучних слів, в побуті був дуже стриманий, скромний, навіть соромливий, але коли справа торкалася мистецтва, він був надзвичайно принциповий і настирний в досягненні своєї мети: довго виношував ідею майбутньої роботи, невпинно працював над її реалізацією. А працював він постійно і одержимо – завжди в його майстерні стояло декілька полотен, над якими він дуже наполегливо, іноді по декілька років, працював.

В.Я.Лозової дуже відповідально відносився до кожної своєї роботи, і я згадую, що будь-яка його участь в Республіканських виставках, до яких він ретельно готувався, ставала подією. Пам'ятаю, одна з останніх його робіт, яка експонувалася в Києві – «Косарі» – привернула увагу і критиків, і колег-художників, тому була виставлена на центральному місці виставкової зали.

Василь Якович із задоволенням розказував, як на вернісажі до нього підходили захоплені глядачі і знамениті українські художники: Яблонська, Полтавець, Шаталін, Голембієвська і інші, які давали найвищу оцінку представленим роботі.

Тематика його робіт з самого початку була дуже різноманітною – це і сценографічні розробки, й ліричні «українські» цикли, і військові враження – від кровопролитних боїв до теплого образу матері, і дуже точні враження про відновний післявоєнний період, і портрети сучасників...

Але, як художник-реаліст, Василь Якович не замикався на, так би мовити, «вітчизняному» матеріалі – він завжди і мислив глобально, і проблеми світового масштабу, західноєвропейські цінності завжди були в полі його творчих інтересів і устремлень.

Згадую, який резонанс на початку 70-х призвела його робота «Свобода», яка згодом була репродукована в багатьох виданнях, але вперше мені довелося побачити її в найпопулярнішому і масовому журналі «Огонёк». Як розказував згодом сам Василь Якович, ідея цієї картини виникла у нього ще тоді, коли він 1957 року, будучи студентом, був делегований до Москви на Міжнародний фестиваль молоді і студентів. Потім бурхливі події на Кубі, визвольна боротьба африканських народів у 60-ті роки остаточно підштовхнули його до написання рідкісній на ті часи теми національно-визвольної боротьби народів Африки і Латинської Америки.

В анотації до цієї роботи Василь Якович дуже точно і поетично визначив зміст своєї картини: «...За екзотикою і театральністю вимальовувалися люди з їх ясними думками і прагненнями, людяністю. Потім зріє світ, зріє і художник. Ухуру – ухуру – свобода (на мові суахілі). Взагалі слово хороше. Свобода...» Краще, ніж сказав сам автор, не скажеш!

З приводу цієї роботи у нього були певні тертя з керівництвом Харківської організації Співки художників, тому що, минувши місцеву художню раду, він відвіз картину до Москви, де вона із захопленням була сприйнята критикою, відразу ж була закуплена Правлінням Співки художників СРСР і принесла Василю Яковичу всесоюзну відомість.

З 1992 року В.Я.Лозової почав регулярно виставлятися за рубежом. Бере участь в двох групових виставках українських художників в США «Мистецтво з України – американська перспектива» в Клівленді і «Харків – Берліну» в Німеччині.

Так склалися життєві обставини, що донька Василя Яковича, при вельми драматичних обставинах, переїхала жити до Італії. З 1993 року Василь Якович став регулярно навщати її, і з того часу в його творчій біографії почався новий етап, про який треба сказати окремо.

Відвідини Італії – це не просто його поїздки за сімейними обставинами. Василь Якович багато подорожує по цій прекрасній країні, але не як турист, а, перш за все як художник, тому в його творчому багажі з'являються нові враження, зарисовки, етюди. Кожного разу, повертаючись з Італії, Василь Якович влаштував на кафедрі імпровізований творчий звіт: показував фотографії, зарисовки, багато і цікаво розказував, ділився враженнями від всього побаченого за кордоном.

Треба не забувати, що кінець 80-х – початок 90-х років був часом глобальних змін в житті нашого суспільства – це і процеси «перебудови», і розпад Радянської держави, і створення незалежної держави в Україні, і реформування вищої художньої освіти. Звичайно, людині, що народилася і виросла в певних соціальних і ідеологічних умовах, що воювала за свою країну, не просто був усвідомити, оцінити і прийняти події, що відбувалися тоді. Саме в той непростий період у Василя Яковича з'явилася можливість своїми очима побачити західний світ, оцінити культуру, звичаї, життєвий устрій зарубіжжя. Він з великим інтересом порівнював поточні події в Україні з тим, що він бачив на Заході.

На жаль, порівняння були не на користь того, що оточувало його в повсякденному житті у себе на батьківщині. Розвал держави, економічні нелади, руйнування ідеалів – зовсім не те, чого чекали від демократичних перетворень і перебудови на початку 90-х люди старшого покоління. Може саме тому, під час певної суспільної розгубленості і депресії, Василь Якович знайшов віддушину для свого творчого тону сам в Італії – Мецці художників і артистів.

Нагадаю, що він вже бував у Західній Європі, коли молодим воїном-визволителем з боями пройшов по ній. Мені довелося бачити його мініатюрний фронтовий альбомчик з фотографіями, який він збирав у Німеччині і Австрії в 1944-1946 роках. Напевно, в багатьох радянських солдатів в ті роки були альбоми «на згадку», але Василь Якович збирав не власні портрети або портрети друзів-товаришів – якнайбільше в альбомі було фотознімків архітектурних споруд, історичних пам'яток, зразків західноєвропейського мистецтва. Але ж він тоді не був навіть учнем художнього училища!

Зрозуміло, з якими відчуттями він в 90-е роки занурився в світ романтизму, кваттраченте і Ренесансу, в цю чарівну, насичену південним сонцем, італійську красу. Здійснилася його давня мрія, мрія художника – побачити на власні очі безсмертні творіння Мікельанджелло, Леонардо і Рафаеля, пройти собором Святого Петра в Римі, побачити колекцію живопису Ватикану, відвідати знамениту галерею Уфіцці у Флоренції, храм Святого Франциска в Ассізах...

Свідомо тому, що Василя Яковича завжди привертало мистецтво Високого Відродження, є старовинна копія-даггеротип Сікстинської капели Мікельанджелло, яка, невідомо як, у 70-е роки потрапила до нас на кафедру. Вона була в товстенній рамі, під склом, важуча, але Василь Якович настояв на тому, щоб ми, молоді викладачі, повісили її на найвищому і видному місці на кафедрі – вона і зараз там висить. І багато років опісля, коли я бачу її, завжди з теплими відчуттями згадую нашого завідувача кафедри рисунка.

Італійський цикл робіт Василя Яковича відкрив його, як живописця, з абсолютно несподіваної сторони. Ми завжди вважали його майстром великих сюжетно-тематичних композицій, масштабних полотен, а він виявився прекрасним «пленерістом», тонко відтворюючим сього хвилини, невпинно змінні світлові і колірні

коливання південного повітря, мерехтіння рефлексів. Його палітра як би «очистилася», стала світлоносною, по-справжньому імпресіоністською, хоча пізніше італійські мистецтвознавці назвуть художника В.Я.Лозового «яскравим представником російського постімпресіонізму».

Одним з улюблених мотивів художника італійського періоду стала Апієва дорога до Рима. Вона чомусь дуже привертала Василя Яковича – він мені показував десятки етюдів, в яких з різних ракурсів він невпинно зображав дорогу, оточуючі її розвалини, історичні артефакти. Василь Якович немов занурювався в тисячолітню історію Римської імперії, зображав не просто сліди давньоримських колісниць, що окам'яніли, а як би проникав в атмосферу скороминущих багатовікових історичних подій і катаклізмів. А у мене ці етюди асоціювалися з російськими художниками-пенсіонерами Імператорської Академії мистецтв ХІХ століття: Івановим, Поленовим, Семирадським і іншими, яких сто років тому також чомусь привертала ця дорога.

Практично кожне літо, починаючи з 1993 року, Василь Якович проводив в Італії. Кожного разу, повертаючись звідти восени, він дивував і захоплював нас новими роботами, розповідями про побачену красу, про нові знайомства в Італії. Він дуже швидко зійшовся з італійськими художниками – володіючи дуже відкритим, доброзичливим характером, Василь Якович легко знаходив спільну мову з колегами. Він ділився з ними враженнями про Італію, розказував про Україну, харківську художню школу, показував їм свої роботи. «Прима Маестро, Базіліо!» – так називали захоплені італійці Василя Яковича, і він з гумором розказував нам про це на кафедрі.

А які італійці без вина! Василь Якович, сам дока по цій частині, оскільки щороку заготовлював домашнє вино і наливки, якими частенько пригощав нас на кафедрі, проводив дегустацію італійських вин, порівнюючи їх з нашими. Мені він якось привіз з Італії пляшку справжнього «К'янті» – букет і смак невимовні! Звичайно ж, виноград, глиняні бутлі, фрукти, екзотичні квіти, небачені нами пінії, Адріатичне море зі скелями – все це відображалось в прекрасних живописних роботах життєлюбного Василя Яковича.

1995 року він привіз з Італії і показав нам на кафедрі ілюстрований каталог виставок, які він, разом з дочкою (нашої, до речі, випускницею), організував того року. Тоді одна за однією пройшли виставки, які презентували творчі роботи Василя і Наталії Лозових, і італійська публіка вперше по-справжньому познайомилася з українськими художниками. Виставки проходили в галереях Саджітаріо в Римі (1-27 квітня) і Стампарія дель'Аранчіо в Гроттамаре (16-30 вересня).

Саме до цих виставок був підготовлений каталог, вступну статтю до якого написав один з найвідоміших італійських критиків – мистецтвознавець Чезаре Капеллі. Його відгуки про мистецтво В.Я.Лозового я обов'язково процитую в цій статті. Відкриття виставок супроводжувалося великим скупченням італійських художників, мистецтвознавців, критиків. Відкривав і представляв експозицію італійської громадськості посол України в Італії – А.Орел. Василь Якович з природною гордістю розказував, що, фактично вперше в Італії був представлений сучасний український художник, роботи якого одержали позитивний відгук від вимогливої італійської критики і глядачів.

Протягом навчального року в Харкові, не припиняючи активно займатися педагогічною діяльністю, В.Я.Лозової продовжує наполегливо готуватися до наступних виставок в Італії. А той період для Харківського художньо-промислового інституту був не найкращий, оскільки нестабільність в державі відображалася на навчальному процесі: викладачі місяцями не одержували зарплату, не вистачало фінансування на оплату праці натурників, помітно впала учбова дисципліна в студентському середовищі і так далі. А Василю Яковичу, тим часом, були довірені найскладніші в методичному

плані групи живописців й реставраторів старших курсів. Проте, художник інтенсивно продовжував працювати творчо, залишаючись в думках там, в Італії.

Вже через рік, у 1996 році, він відкриває нову персональну виставку у виставковому павільйоні в Ріпатрансоне, де знов покоряє своїми роботами італійську публіку і критику. В тому ж році Василь Якович досягнув чудового успіху – він став дипломантом італійської виставки-конкурсу на кращий ескіз розпису вівтарної частини собору в Феррара. Він показував нам на кафедрі репродукцію з цієї роботи, ескізи, і ми знов дружно дивувалися з того, як український художник зумів проникнути в світ католицьких образів і італійської архітектури. Очевидно, і італійська критика була захоплена цією роботою, нагородивши В.Я.Лозового медаллю «Premio della critica».

От як оцінював творчість Василя Яковича Лозового один з італійських критиків Альберто Пеллігріні: «...Он створює для себе таємний куточок, де можна сховатися, коли хочеться відвести душу в творчості, коли його роботи виходять за рамки встановлених канонів. Йому потрібен цей вільний простір, де він може відчувати себе в безпеці і, таким чином, розкрити свій внутрішній світ. Саме завдяки цьому, впродовж довгого часу змогли зберегтися надзвичайні здібності цього художника до цих пір не відомого на Заході. Завдяки політичним змінам, що відбулися останніми роками, він дістав можливість порівняти свою творчість з творчістю європейських художників, які з свободи виразу зробили легку і зручну ширму проти установок живопису. Подивимося, як вони відреагують на присутність справжнього художника, але ще важливіше – ми побачимо, що сприйме і засвоїть, візьме для себе, Лозовий з цієї європейської культури. Отже, доля кинута. Що стосується мене, то я вже зараз представляю, яким буде цей результат. Бажаю тобі успіху, Василь!»

Я ж сприймаю цей комплімент на адресу В.Я.Лозового, як визнання західноєвропейською критикою досягнень нашої, вітчизняної школи живопису, того самого реалістичного мистецтва, якому все життя чесно і беззавітно служив Василь Якович як художник і педагог.

Сила справжнього мистецтва полягає в тому, що незалежно від школи, напруги, манери і інших складових, воно позитивне сприймається будь-яким шаром суспільства, доходить до серця кожного – і досвідченого і недосвідченого глядача, воно, мистецтво, не має меж. Так було і у випадку з нашим Василем Яковичем. Потрапивши в нову для себе обстановку, він, не зраджуючи свої внутрішні переконання, своєму творчому досвіду, спробував аналітично експериментувати і зіставити своє мистецтво з мистецтвом західноєвропейським. І, треба сказати, він не тільки не загубився, а навпаки, все більш і більш ставав зрозумілим і сприятливим італійським глядачам.

1997 року він відкриває чергову виставку в палаці Аццоліно у Фермо, яку організували клуби «Читтадіно» і «Фірмум». Муніципалітет міста Порто Сан Ельпідіо організовує виставку на «Віллі Муррі», яка дуже тепло була сприйнята італійською громадськістю. Потім, 24 серпня, послідувала чергова виставка, організована вже муніципалітетом Порто Сан Джорджіо на «Віллі дейли Олеандрі», де зараз розташовується муніципальний виставковий зал, а колись була власністю Беніто Муссоліні.

Мені довелося бачити фотографії церемонії відкриття цих виставок – звичайно, скупчення народу, критика, преса, але Василя Яковича, перш за все, цікавило, як сприймаються його роботи колегами-художниками і італійським глядачем, наскільки вони розуміють його творчі задачі і устремління. Вище я вже приводив вислів одного з італійських критиків. А ось як висловлювався про творчість В.Я.Лозового італійський критик і мистецтвознавець Чезаре Казеллі: «...багато художників крім офіційного мистецтва одночасно розробляли його інтимну сферу, що включає природу, портрет, пройняту такими особистими переживаннями, такою довірчою соціальною

правдивістю, які виходять за встановлені режимом канони. Крім того, слід зазначити, що, не дивлячись на одержимість формою і реалістичністю зображення, було немало художників, які створили твори, що володіють глибокими виразними якостями і тим могутнім духовним зосередженням, які необхідні для справжнього витвору мистецтва. Серед них слід назвати *Василя Лозового, одного з провідних українських художників...*»

Озираючись назад, згадуючи життя і творчість В.Я.Лозового, стає дещо гірко і образливе за наше вітчизняне мистецтвознавство і критику, які спрямовують свої погляди, Бог знає, куди і на що, не помічаючи, що об'єкт дослідження ось тут, поряд. Чому, працюючи всього декілька років за рубежем, Василь Якович удостоївся таких щирих і професійних оцінок провідних італійських дослідників, а у нас, на батьківщині, його творчість залишається як би в тіні, недослідженим нашими критиками і мистецтвознавцями?

Напевно, є сенс молодим українським мистецтвознавцям, а особливо харківським, темою своїх досліджень обирати не відвернуто-схоластичні проблеми, а на науковій основі розробляти й аналізувати досягнення своїх вітчизняних талановитих майстрів пензля, які принесли честь і славу Україні далеко за її межами.

Знов хочу процитувати Чезаре Казеллі: «...Василію вдається – вирвати з фарб таємницю їх сьйва так, що тіні пожвавлюються ясністю, характерною для живопису імпресіоністів, і його мрія збувається. Навколишнє його середовище, охоплене відчутною і тілесною густиною, передає одночасно свій динамізм і внутрішній трепет. Для Лозового немає нічого статичного, навіть в так званих «натюрмортах» все пульсує внутрішнім життям, переданим художником. Це помітно в пейзажах, особливо італійських, пронизаних яскравим середземноморським світлом, але також і в зарисовках фігур, таких як «Натурниця в студії» або «Шваля», де фарби розшаровуються, плями розчиняються у фоні. Види Рима і італійські пейзажі володіють цим жаданням сонячної конкретності, допитливості, які штовхають його на дослідження всякого явища, яке розцвічується незвичайним сьйвом – пошук, який, перш за все, виливався в задушевну казку, тепер же перетворюється на історичний роман, зсередини що живе тисячами інших розповідей. *Для Василя відкривається нова творча перспектива.*»

Дійсно, має рацію Чезаре Казеллі: Василь Якович в той період немов знайшов «друге дихання», працював натхненно і успішно. 1998 року Василь Якович відкриває чергову виставку в «Палаці Провінції» в Асколі Пічено. І в тому ж році він стає переможцем Міжнародного конкурсу імені Лоренцо Лото, конкурсу, який ініціювали італійці, що відбувся в Монте сен Джусто, і що зібрав найавторитетніших майстрів Європи. І хто після цього скаже, що це не «нова творча перспектива»?

Василя Яковича не стало, коли він був в самому розквіті творчих сил. Останні роки, які пов'язали його з Італією, стали найпліднішим періодом в його творчій біографії. Але на це унікальне явище – творчість українського художника в Італії – можна подивитися і ширше. Заслуга Василя Яковича Лозового полягає і в тому, що він став, фактично, першим яскравим і гідним представником українського національного мистецтва на Заході кінця ХХ століття. Причому, на відміну від минулих, радянських часів, художник не декларував опозицію існуючому ладу, він не був представником андеграунду або лівацького мистецтва, що так віталосся на Заході. Він був тим, ким був – справжнім художником, представником певної школи, зі своїми поглядами на мистецтво, з власним світоглядом і з своєю неповторною творчою манерою. І там, в Італії, він був позитивно прийнятий і зрозумілий.

Залишилася справа за малим – здійснити комплекс заходів щодо увічнення пам'яті художника на батьківщині, в Україні. Завдяки зусиллям дочки художника, планується проведення в Харківському художньому музеї персональної виставки

майстра, готується до друку каталог. Звичайно ж, це буде велика подія в культурному житті міста, академії, для людей, які близько знали і працювали поруч з Василем Яковичем Лозовим. Але головним бачиться, все ж таки, введення в науковий мистецтвознавчий обіг даних про життя і творчість провідного художника і педагога, що так багато зробив для харківської художньої школи. Думається, що це повинен бути серйозний мистецтвознавчий аналіз, на рівні монографії або дисертації, щоб така яскрава особа, яким був В.Я.Лозовий, зайняла гідне місце і відомість у ряді українських художників-педагогів ХХ сторіччя.

Підсумовуючи вищевикладене, варто сформулювати **висновки**.

- Василь Якович Лозовий зробив значний внесок у розвиток харківської художньої школи як художник і педагог, завідуючий кафедрою рисунка, внесок цей потрібно досліджувати і зберігати в пам'яті нащадків;
- при В.Я.Лозовому, завідувачі кафедри рисунка, були розроблені нові навчальні програми з академічного рисунка для дизайнерських спеціальностей, організовані вечірні підготовчі курси для робочої і шкільної молоді, величезна увага надавалася поповненню методичного фонду кафедри, розширявся банк наочних посібників, з'явилися перші науково-методичні публікації;
- борг мистецтвознавців Харківської державної академії дизайну і мистецтв полягає у тому, щоб на науковій основі дослідити і проаналізувати творчі досягнення В.Я.Лозового, зробивши їх надбанням наукової і творчої громадськості;
- В.Я. Лозовий завжди мислив глобально, і проблеми світового масштабу, західноєвропейські цінності завжди були в полі його творчих інтересів і устремлень;
- італійський цикл робіт В.Я.Лозового відкрив його, як живописця міжнародного масштабу, яскравого представника постімпресіонізму на пострадянському просторі.

У даній статті автор зробив спробу віддати данину пошани шляхетній людині, прекрасному художнику, але дуже багато фактичного матеріалу залишилося зовні цієї публікації, можливо, хтось з досвідчених мистецтвознавців зацікавиться творчою долею майстра і створить повноцінну науково-дослідну роботу, присвячену харківській художній школі і доробку, який вніс в неї Василь Якович Лозовий. Він того гідний.

Література:

1. «75 років вищої художньої школи Харкова» – ювілейний збірник/ упорядники В.Даниленко, Л.Бикова / – Харківський художньо-промисловий інститут, 1996, – 146 с.
2. «Vassily Lozovoy Natalija Lozovaja» – /a cura di Cesare Caselli/ Stamperia Dell'Arancio, Італія, 1995 р.
3. «Mostra di Natalija Lozovaja e Vassily Lozovoy» – каталог, Порто Сан Джорджіо, Італія, 1997 р.